
РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.721

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.16>

ЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Болдирева В.М.,*доцент МКА, ст. викладач кафедри «Правознавство»**Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут**ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Болдирева В.М. Юрисдикційна форма захисту корпоративних прав за законодавством України.

Статтю присвячено висвітленню юрисдикційної форми захисту корпоративних прав за законодавством України. Так, було зосереджено увагу на природі корпоративних прав, розгляді форм захисту корпоративних прав, який полягає у встановленні допустимих дій, передбачених законом або договором, які спрямовані на попередження, припинення та відновлення порушених прав.

Авторкою розглянуто форми (юрисдикційні та неюрисдикційні), способи (визнання права, стягнення заборгованості, заборона вчиняти певні дії тощо) та засоби (скарга, позовна заява тощо), які використовуються при вирішенні категорії захисту.

Окрім цього, авторка дослідила питання того, що форма правового захисту є складовою категорії захисту, яка має охоронну природу і залежить від матеріально-правових вимог. Проте, вибір форми захисту залежить від суб'єкта звернення за захистом, об'єкта захисту та матеріально-правової вимоги і лише у сукупності таких складових можна говорити про форми захисту корпоративних прав. Важливо зазначити, що загальний та спеціальний порядки включаються у форму захисту. Загальний порядок захисту полягає в процедурі, яку виконують господарські суди за допомогою позовного провадження, оскільки законодавство чітко визначає, що корпоративні спори мають виключну підсудність до господарських судів. Під поняттям спеціального порядку захисту корпоративних прав розуміється адміністративний порядок, який застосовується у процедурному порядку шляхом звернення до вищого органу чи посадової особи з метою захисту корпоративних прав.

Авторка запропонувала до розгляду різні способи захисту прав акціонерів у корпора-

тивних відносинах, які сприяють забезпеченню стабільності, зростанню та розвитку корпоративних відносин, використовуючи адміністративну та несудову форми захисту. Зокрема, це може бути внутрішній (корпоративний) самозахист, звернення до ДКЦПФР (адміністративний, позасудовий порядок), використання судового порядку.

Так, було визначено, що основними нормативно-правовими актами, які регулюють корпоративні права в Україні, є Цивільний кодекс України, Закон України «Про акціонерні товариства» та інші спеціалізовані закони та підзаконні акти. Законодавство України визначає юрисдикційні органи, які забезпечують захист корпоративних прав, а саме: суди загальної юрисдикції, арбітражні суди та Антимонопольний комітет України.

Ключові слова: корпоративні відносини, захист корпоративних прав, юрисдикційні та неюрисдикційні форми, форми захисту, способи захисту, засоби захисту.

Boldyreva V.M. Jurisdictional form of protection of corporate rights under the legislation of Ukraine.

The article is devoted to the coverage of the jurisdictional form of corporate rights protection under Ukrainian legislation. Thus, the author focuses on the nature of corporate rights, consideration of the forms of corporate rights protection, which consists in establishing permissible actions provided for by law or contract aimed at preventing, terminating and restoring violated rights.

The author examines the forms (jurisdictional and non-jurisdictional), methods (recognition of rights, debt collection, prohibition to perform certain actions, etc.) and means (complaint, statement of claim, etc.) used to resolve the category of protection.

In addition, the authors have investigated the issue that the form of legal protection is a component of the category of protection, which has a protective nature and depends on substantive legal requirements. However, the choice of the form of protection depends on the subject of protection, the object of protection and the substantive legal requirement, and only in the aggregate of such components can we talk about the forms of protection of corporate rights. It is important to note that general and special procedures are included in the form of protection. The general procedure for protection is the procedure performed by commercial courts through lawsuits, as the law clearly states that corporate disputes have exclusive jurisdiction over commercial courts. The concept of a special procedure for the protection of corporate rights is understood to mean an administrative procedure which is applied in a procedural manner by applying to a higher body or official with a view to protecting corporate rights.

The author proposes to consider various ways of protecting shareholders' rights in corporate relations which contribute to ensuring stability, growth and development of corporate relations using administrative and non-judicial forms of protection. In particular, this may include internal (corporate) self-defense, appeal to the SSMSC (administrative, out-of-court procedure), and the use of judicial proceedings.

Thus, it was determined that the main legal acts regulating corporate rights in Ukraine are the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Joint Stock Companies" and other specialized laws and regulations. Ukrainian legislation defines the jurisdictional bodies that ensure the protection of corporate rights, namely: courts of general jurisdiction, arbitration courts and the Antimonopoly Committee of Ukraine.

Key words: corporate relations, protection of corporate rights, jurisdictional and non-jurisdictional forms, forms of protection, methods of protection, remedies.

Постановка проблеми. Питання юрисдикційної форми захисту корпоративних прав за законодавством України є актуальним для багатьох, хто тим чи іншим способом стикаються із необхідністю захисту порушених прав. Досліджуючи поняття та правову природу корпоративних прав, варто відмітити, що термін «корпоративне право» є характерним для правових систем пострадянських держав. Слід згадати, що ані в європейських країнах, ані в Сполучених Штатах Америки не існує окремого терміна «корпоративні права». Замість цього, законодавство цих держав містить терміни «права акціонера» та «права учасника».

У зв'язку з цим виникають важливі питання щодо складових категорій правового захисту корпоративних прав, а саме таких, як форми (юрисдикційні та неюрисдикційні), способи (визнання права, стягнення заборгованості, заборона вчиняти певні дії тощо) та засоби (скарга, позовна заява тощо), які використовуються при вирішенні категорії захисту.

Метою даної роботи є розгляд форм захисту корпоративних прав, який полягає у встановленні допустимих дій, передбачених законом або договором, які спрямовані на попередження, припинення та відновлення порушених прав.

Стан опрацювання теми. Дослідження питання юрисдикційної форми захисту корпоративних прав за законодавством України привернуло увагу цілої низки видатних науковців. Серед них можна виділити таких дослідників як Лукач І.В., Борисова В.І., Коломоєць Т.О., Кібенко Є.Р., Тимченко Г.П. та інші.

Виклад основного матеріалу. Розгляд форм захисту полягає в встановленні допустимих дій, передбачених законом або договором, які спрямовані на попередження, припинення та відновлення порушених прав. Судовий або адміністративний порядок розглядається як форма захисту. Конституція України визначає, що суди здійснюють правосуддя виключно [1, с. 173].

Це також стосується корпоративних правовідносин. Згідно зі статтею 4 ЦПК України, будь-яка зацікавлена особа має право звернутися до суду за захистом порушеного або оспорюваного права. Постановою Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 7 «Про посилення судового захисту прав і свобод людини та громадянина» передбачено, що всі дії судів мають бути спрямовані на захист прав та свобод людини [2, с. 2].

Форми (юрисдикційні та неюрисдикційні), способи (визнання права, стягнення заборгованості, заборона вчиняти певні дії тощо) та засоби (скарга, позовна заява тощо), які використовуються при вирішенні категорії захисту, є складовими категорії правового захисту.

Форми захисту розглядаються через процесуальну та процедурну діяльність, спрямовану на вирішення корпоративних конфліктів та спорів. Вибір форми захисту та суб'єкта, який здійснює захист, залежить від змісту охоронюваних прав.

Слід мати на увазі, що захист корпоративних прав може мати різні форми, а не обмежується лише судовою діяльністю. Це свідчить про специфіку захисту саме корпоративних прав у межах охоронного матеріального правовідношення, наприклад, між акціонером або засновником і господарським товариством.

Захист включає можливість уповноваженої особи використовувати законом дозволені за-

соби власного примусового впливу на правопорушника, зокрема, самозахист цивільних прав, застосування юридичних заходів оперативного впливу на правопорушника безпосередньо уповноваженою особою, а також можливість звернутися до компетентних державних або громадських органів з вимогою спонукання особи до певної поведінки.

Оскільки судовий захист не завжди ефективний, особи, які мають порушені суб'єктивні права та законні інтереси, можуть здійснювати самостійні активні дії, шукаючи альтернативні форми захисту.

Національне законодавство не містить чіткого визначення «захист права» та «форми захисту», і використовує різні терміни, такі як «порядок захисту» та «способи захисту». Однак, «засоби», «способи» та «форми» захисту є ключовими елементами системи захисту прав, але несуть різне смислове навантаження та мають різний зміст.

Перед визначенням правової природи поняття «форма захисту», важливо відокремити його від суміжних понять, таких як «процесуальна форма», «юридичний процес», «механізм захисту права», «спосіб захисту», «форма правового захисту» та «форма вирішення спорів». Це було відзначено В.В. Болговим у його дослідженнях [3, с. 30]. Форма захисту може бути розглянута в матеріальному та процесуальному плані.

У матеріальному розумінні, форма захисту суб'єктивного права визначає характер відновлення порушеного права або законного інтересу, або запобігання загрози порушення. При цьому, виокремлюються такі форми захисту, як повне або часткове відновлення порушеного суб'єктивного права або законного інтересу, та запобігання загрози їх порушення.

Захист суб'єктивного права, щодо процесуального аспекту, розглядається як порядок, у якому певний уповноважений орган (суб'єкт) здійснює захист як спеціальний вид правомірної діяльності.

Якщо розглядати форми правового захисту корпоративних прав, то нотаріальна форма захисту не є можливою через відсутність зв'язку між корпоративними спорами та нотаріатом як альтернативною формою захисту. Також важливо зазначити, що не кожна форма вирішення спору забезпечує правовий захист.

Отже, форма правового захисту є складовою категорії захисту, яка має охоронну природу і залежить від матеріально-правових вимог. Вона є елементом захисту, який опосередковується процесуальним або процедурним порядком, визначеним нормами матеріального та процесуального права, та спрямований на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів.

Використання певних форм захисту передбачає втручання третьої сторони, тому правозастосовна діяльність органів спеціально спрямована на втілення приписів юридичних норм в життя на основі використання наданих відповідним органам повноважень.

Однак, варто зазначити, що форма правового захисту не є тотожним поняттям із процесуальною формою, процедурним порядком, юридичним процесом, механізмом захисту права, способом захисту, формою вирішення спорів. Тому важливо чітко відмежовувати категорію «форма захисту суб'єктивного права» від інших суміжних категорій [4, с. 20].

Щодо видів захисту цивільних прав, можна зазначити, що найбільш загальним принципом класифікації форм захисту корпоративних прав є суб'єкт, який має право здійснювати захист суб'єктивних прав. За цим принципом, Г.П. Тимченко поділяє форми захисту на судову, альтернативну та нотаріальну. Однак, досі не існує єдності думок щодо класифікації форм захисту, і це питання залишається відкритим.

Сучасна правова доктрина та реформа судової системи в Україні, яка відбулася з прийняттям оновлених процесуальних кодексів, дозволяють на сьогодні деталізувати класифікацію форм захисту на загальний, спеціальний та виключний рівні.

Проте, вибір форми захисту залежить від суб'єкта звернення за захистом, об'єкта захисту та матеріально-правової вимоги. Лише у сукупності таких складових можна говорити про форми захисту корпоративних прав.

Учасники бізнес-відносин можуть застосовувати юридичні та неправові форми захисту своїх корпоративних прав. Юридична форма включає порядок захисту через господарські суди та відповідні дії, здійснені компетентним органом державної влади, таким як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Цей орган є державним колегіальним органом, що підпорядковується Президенту України та є відповідальним перед Верховною Радою України. Важливо зазначити, що загальний та спеціальний порядки включаються у форму захисту.

Загальний порядок захисту полягає в процедурі, яку виконують господарські суди за допомогою позовного провадження, оскільки законодавство чітко визначає, що корпоративні спори мають виключну підсудність до господарських судів.

Згідно зі статтею 20 ГПК України, до компетенції господарських судів належать наступні категорії справ:

– суперечки, пов'язані з корпоративними відносинами, включаючи суперечки між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою

та її учасником (засновником, акціонером, членом), а також учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності цієї юридичної особи, крім трудових спорів;

– суперечки, пов'язані з угодами, які стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім угод, що стосуються сімейних або спадкових правовідносин;

– суперечки між юридичною особою та її посадовою особою (включаючи посадову особу, повноваження якої припинені) щодо відшкодування збитків, заподіяних діями (або бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) цієї юридичної особи, який подається в інтересах останньої.

Стаття 4 Господарського процесуального кодексу України передбачує право учасників корпоративних відносин звернутися до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів. Це право належить юридичним особам, фізичним особам - підприємцям, фізичним особам, які не є підприємцями, державним органам та органам місцевого самоврядування.

Згідно з Законом України «Про судоустрій і статус суддів», правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, які складають систему судоустрою в Україні, а саме: місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд. Місцеві господарські суди є окружними господарськими судами, які є судами першої інстанції.

У Верховному Суді працюють Велика Палата та чотири касаційні суди, включаючи Касаційний господарський суд, який обов'язково має створювати палату для вирішення справ, пов'язаних з корпоративними спорами, правами та цінними паперами. Важливо зауважити, що поділ справ на корпоративні спори та корпоративні права є науково необґрунтованим, оскільки справи, пов'язані з корпоративними правами, є частиною корпоративних спорів, тому не можна зазначати, що всі справи щодо цінних паперів належать до корпоративних спорів.

Під поняттям спеціального порядку захисту корпоративних прав розуміється адміністративний порядок, який застосовується у процедурному порядку шляхом звернення до вищого органу чи посадової особи з метою захисту корпоративних прав. Для цього можуть бути використані інститути національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 року [5] та Правил розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007 року [6, с. 317].

Адміністративний порядок захисту корпоративних прав характеризується тим, що конфлікт вирішується органом, який не є учасником спірного правовідношення, але має відповідні правові відносини з одним або декількома учасниками спірного правовідношення.

Згідно з Указом Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 року зі змінами від 07.04.2015 року, НКЦПФР зобов'язана захищати права інвесторів шляхом запобігання та припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та акціонерних товариств і застосовувати санкції за порушення законодавства в межах своїх повноважень [7].

Адміністративний (спеціальний) порядок захисту корпоративних прав може призвести до припинення порушень у сфері корпоративних правовідносин. Один з прикладів - проведення нагляду за реєстрацією акціонерів, організація загальних зборів, проведення голосування та підведення підсумків голосування на загальних зборах акціонерних товариств за зверненням акціонера (акціонерів).

Прийнятим Рішенням № 1518 від 25.10.2012 р. Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) затверджений Порядок нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям підсумків на загальних зборах акціонерних товариств. Цей порядок забезпечує права акціонерів та може бути застосований як форма захисту, щоб дотримуватись регламентованої процедурної послідовності.

Адміністративний порядок захисту корпоративних прав може допомогти припинити порушення в цій сфері.

Звернення до державного органу за захистом, використовуючи адміністративний порядок захисту, передбачене й приписами ст. 17 ЦК України. Орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування має здійснювати захист цивільного права й інтересу, використовуючи способи захисту цивільних прав, передбачені ст. 16 ЦК України. При цьому перелік способів захисту носить не вичерпний характер.

Отже, у разі порушення корпоративних прав носії мають можливість вибору юрисдикційної форми захисту між судовим та адміністративним порядком захисту своїх прав, якщо такий порядок передбачений законом. Рішення, прийняте в адміністративному порядку, може бути оскаржене у суді (ч. 3 ст. 17 ЦК).

У своїх дослідженнях О.Р. Кібенко наводить різні способи захисту прав акціонерів у корпоративних відносинах, використовуючи адміністративну та несудову форми захисту. Зокрема, це може бути:

- внутрішній (корпоративний) самозахист;
- звернення до ДКЦПФР (адміністративний, позасудовий порядок);
- використання судового порядку [9, с. 132].

Важливо зазначити, що адміністративний порядок захисту, який реалізується органами виконавчої влади, є традиційним для публічно-правових відносин, як один з варіантів юрисдикційної форми. Однак, з урахуванням правового режиму господарських товариств та статусу учасників корпоративних відносин, можна зробити висновок про можливість застосування адміністративного порядку захисту у приватно-правових відносинах, пов'язаних з реалізацією корпоративних прав. Проте, не можна погодитися з позицією тих науковців, які відносять адміністративний примус до юрисдикційної форми захисту.

Отже, відповідно до концепції Т.Л. Коломоєць [10, с. 221], зовнішня форма адміністративного примусу в публічному праві може бути розділена на три типи: заходи адміністративного примусу, які пов'язані з правопорушенням; заходи, які не пов'язані із правопорушенням, але використовуються в надзвичайних ситуаціях; та попереджувальні заходи.

Отже, знову ми стикаємось з невизначеністю термінології та плутаниною понять «способи» та «засоби». Крім того, в цій позиції помилковість полягає у тому, що використання засобів для запобігання порушення прав - це сутність охоронного права.

Якщо ми розмовляємо про застосування примусу в корпоративних відносинах, то мова йде про юрисдикційну форму захисту в спеціальному (адміністративному) порядку та неюрисдикційну форму захисту через виключні порядки. Це може включати як публічно-правовий примус через НКЦПФР, так і приватно-правовий примус в рамках самозахисту. Тобто, не виключаючи можливості застосування примусу, варто зазначити, що цивільно-правовий примус може бути застосований у разі відсутності протиправних дій, проте лише в рамках охоронного права та при наявності протиправності дій в межах захисту корпоративного права.

Висновок. На підставі вищевикладеного ми можемо констатувати, що правова система України надає кілька механізмів захисту корпоративних прав, які сприяють забезпеченню стабільності, зростанню та розвитку корпоративних відносин. Основними нормативно-правовими актами, які регулюють корпоративні права в Україні, є Цивільний кодекс України, Закон України «Про акціонерні товариства» та інші спеціалізовані закони та підзаконні акти.

Законодавство України визначає юрисдикційні органи, які забезпечують захист корпоративних прав, а саме: суди загальної юрисдикції, арбітражні суди та Антимонопольний комітет України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лукач І.В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми : дис. ... докт. юр. наук: 12.00.04. Київ, 2016. 474 с.
2. Про посилення судового захисту прав і свобод людини і громадянина: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. *Вісник Верховного Суду України*. 1997. № 2. С. 2–4.
3. Борисова В.І. Органи управління юридичної особи як її інституціонально-функціональні представники. *Право України*. 2006. № 6. С. 97–102.
4. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: дис. ... канд. Юрид. наук: спец. 12.00.03. Національна академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 205 с.
5. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-vr#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
6. Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій: затв. рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007 р. № 2272. *Офіційний вісник України*. 2008. № 12. Ст. 317.
7. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента від 23.11.2011 р. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 228.
8. Про затвердження Порядку нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.10.2012 р. № 1518. *Офіційний вісник України* від 07.12.2012. 2012. № 91. Ст. 135.
9. Кібенко Є.Р. Корпоративне право України. Навчальний посібник. Х.: Еспада, 2019. 480 с.
10. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвідта практика реалізації: дис. д.ю.н.: 12.00.07. Запоріжжя, 2005. 455 с.